

การขยายตัวของเมืองกัลกัตตาและการสร้างสถาปัตยกรรม ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911

The Expansion of Calcutta and Its Architecture under British Influence since 1690-1911 A.D.

ศรัญญา ประสพชิงชนะ (Sarunya Prasopchingchana)¹

Received: June 12, 2020

Revised: September 16, 2020

Accepted: October 9, 2020

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เมืองกัลกัตตา แคว้นเบงกอล อินเดีย ที่มีวิวัฒนาการควบคู่ไปกับบริบททางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ภายใต้เงื่อนไขในสมัยการปกครองของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911 และเพื่อศึกษาการขยายตัวของเมืองกัลกัตตาและการสร้างสถาปัตยกรรมภายใต้อิทธิพลของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911

ผลการวิจัยพบว่า นับตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1858 ที่อังกฤษได้เข้ามาตั้งสถานีการค้า และสร้างป้อมปราการชื่อป้อมวิลเลียม และต่อมาได้ขยายตัวเป็นเมืองกัลกัตตา โดยเริ่มต้นจากการขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำฮูกลีจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ โดยบริเวณจัตุรัสดัลเฮาสี ได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการปกครองของเมืองกัลกัตตา อันก่อให้เกิดการสร้างงานสถาปัตยกรรมขึ้นเพื่อรองรับงานในโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะทางด้านทหารและเศรษฐกิจ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์กบฏซีปอย (ค.ศ. 1857-1858) นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เพราะทำให้รัฐบาลอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดีย ในฐานะอาณานิคมโดยตรง ส่งผลให้การขยายตัวเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมเมืองกัลกัตตา หลัง ค.ศ. 1857 มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครอง

¹ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

ในฐานะอาณานิคมโดยตรง ทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของอังกฤษ และเป็นอาคารที่แสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคมที่ได้รับอิทธิพลจากอังกฤษได้ชัดเจนที่สุด จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1911 ได้มีการย้ายเมืองหลวงไปที่เดลี

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์, สถาปัตยกรรม, สมัยอาณานิคม, กัลกัตตา (ปัจจุบันเรียก โกลกาตา), อินเดีย

Abstract

The objectives of this research study are: to study the history of Calcutta (Kolkata now), Bengal which has evolved in parallel with the political, administrative, economic, social and cultural contexts under the conditions of British rule from 1690-1911 A.D. and to study the growth of Calcutta and the creation of architecture under the influence of England from 1690 to 1911 A.D.

The research found that from 1690 to 1858 A.D., Britain had established trading centers and built a fortress called 'Fort William' and later Calcutta areas then had expanded starting from the north along the Hooghly River down to the south. The Dalhousie Square area was developed to be the administrative center of Calcutta. It can be noticed from its architecture that it was planned to support the political and administrative structure, especially the military and economy.

The Sepoy Rebellion (1857-1858 A.D.) can be an important turning point in India. It can be seen that the expansion of the city and architecture in Calcutta after 1857 has directly changed and improved through politics, economy, society and culture of England by the colonial rule. The art and architectural style of Calcutta, Bengal at that time then can reflect the power of British Colonial Empire. Until 1911, the capital was moved from Calcutta to Delhi.

Keywords: History, Architecture, Colonial, Calcutta (Kolkata now), India

บทนำ

ในช่วงระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงที่ชนชาติตะวันตกได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ประเทศอินเดีย โดยถ้านับตั้งแต่การเข้ามาของโปรตุเกสซึ่งเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาในอินเดียนั้น ก็เรียกได้ว่ากว่า 400 ปี ซึ่งการเข้ามาได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงระบบการปกครองในประเทศอินเดีย โดยพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมาก คือ เมืองหลวงและหัวเมืองสำคัญต่าง ๆ รวมไปถึงเมืองที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางภูมิศาสตร์ด้านเศรษฐกิจและการคมนาคม โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นเมืองท่า

กัลกัตตา (Calcutta) เป็นพื้นที่หนึ่งในเมืองท่าของอินเดียที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากชาติตะวันตกจากการตกเป็นรัฐอาณานิคมของอังกฤษ โดยสามารถยึดอินเดียเป็นอาณานิคมได้เกือบ 100 ปี (ค.ศ. 1858-1947) (สาวตรี เจริญพงศ์, 2544, หน้า 195) ซึ่งอังกฤษใช้ระยะเวลาานมากกว่าจะยึดครองอินเดียได้ทั้งหมด จากการแข่งขันกับชาติตะวันตกอื่น ๆ ด้วยกันทั้งในเอเชียและในอุซาคเนย์ โดยการที่อังกฤษเข้ายึดเมืองท่าหลัก ๆ ของอินเดียได้ 3 เมือง คือ มัทราส เป็นจุดแรกเมื่อปี ค.ศ. 1639 แล้วเข้ายึดบอมเบย์เป็นจุดที่สองเมื่อ ค.ศ. 1661 และท้ายสุดคือกัลกัตตาเมื่อ ค.ศ. 1677 จากนั้นอังกฤษจึงค่อย ๆ ขยายอิทธิพลเข้าสู่ศูนย์กลางอำนาจของอินเดียทางตอนเหนืออันเป็นที่ตั้งของราชวงศ์โมกุลแถบเมืองอักกราและเดลี จากนั้นอังกฤษจึงค่อยขยายขึ้นเหนือเข้าครอบคลุมเบงกอลทั้งหมด ขึ้นไปยังรัฐพิหารแถบเมืองพาราณสีและอโยธยา (อุตร) จากนั้นเข้าไปอีสานัม ยะไซ และวกลงใต้ยังพม่าตอนล่างแถบทวาย มะริด ตะนาวศรี ดังนั้นกัลกัตตาจึงเป็นเสมือนเมืองหลวงและฐานที่มั่นในการขยายดินแดนของอาณานิคมอังกฤษก่อนที่จะย้ายไปเดลีใน ค.ศ. 1911

จากการขยายอิทธิพลดังกล่าว ส่งผลให้ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของเมืองกัลกัตตามีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนจากยุคก่อนการเข้าครอบครองสู่ยุคอาณานิคม จากโครงสร้างของเมืองและงานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่สะท้อนความเชื่อรวมถึงลักษณะเด่นทางภูมิศาสตร์ในยุคก่อนอาณานิคม มาสู่ความหมายใหม่ของพื้นที่ทางสังคมเมืองรวมถึงสิ่งปลูกสร้างแบบทันสมัยภายใต้แนวความคิดแบบตะวันตกจากการเป็น “รัฐชาติสมัยใหม่” (modern nation state) โดยงานสถาปัตยกรรมและโครงสร้างของเมืองกัลกัตตาสามารถสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ของเมืองกัลกัตตา

ในด้านพัฒนาการทางเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมภายใต้อิทธิพลตะวันตกจากการตกเป็นรัฐอาณานิคมของอังกฤษ รวมถึงของความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

จากความโดดเด่นและความสำคัญของลักษณะทางกายภาพดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์เมืองกัลกัตตา แคว้นเบงกอล อินเดีย ที่มีวิวัฒนาการควบคู่ไปกับบริบททางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขในสมัยการปกครองของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911 และเพื่อศึกษาการขยายตัวของเมืองกัลกัตตาและการสร้างสถาปัตยกรรมภายใต้อิทธิพลของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911

ขอบเขตของการวิจัย

กำหนดช่วงระยะเวลาในการศึกษานับตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911 นับตั้งแต่ปีที่อังกฤษได้เข้ามาสร้างป้อมวิลเลียม (Fort William) ขึ้นใน ค.ศ. 1690 และต่อมาได้ขยายตัวเป็นเมืองกัลกัตตา (Calcutta) รวมทั้งประธานและคณะกรรมการของบริษัทอินเดียตะวันออกในอินเดียได้มาประจำอยู่ที่กัลกัตตา กัลกัตตาจึงเป็นศูนย์กลางของอังกฤษในอินเดีย จนกระทั่ง ค.ศ. 1911 จึงย้ายเมืองหลวงไปเดลี

นิยามศัพท์

กัลกัตตา (Calcutta) หมายถึง เมืองหลวงของอินเดียในสมัยการปกครองของอังกฤษ ก่อนที่จะย้ายเมืองหลวงไปเดลี (Delhi) ใน ค.ศ. 1911 จนกระทั่งเมืองกัลกัตตา (Calcutta) ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น โกลกาตา (Kolkata) ใน ค.ศ. 2001

สถาปัตยกรรมสมัยอาณานิคม หมายถึง สถาปัตยกรรมที่ชาติตะวันตกเข้ามาสร้างเพื่อขยายอำนาจทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในเมืองกัลกัตตา เบงกอล โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาการขยายตัวของเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมสมัยอาณานิคมอังกฤษภายใต้บริบททางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในแคว้นเบงกอล อินเดีย (หมายถึง อินเดียก่อนการได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1947)

การทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อินเดีย และประวัติศาสตร์เมืองกัลกัตตาภายในช่วงการขยายอำนาจของอังกฤษ ค.ศ. 1690-1911 และผลกระทบต่ออำนาจการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในกัลกัตตา อินเดีย ผู้วิจัยได้แบ่งงานสำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

การขยายอำนาจของอังกฤษในกัลกัตตา แคว้นเบงกอลอินเดีย ค.ศ. 1690-1911

Ali (1965, p. 26 อ้างถึงใน เอกรัฐ ชากีรี, 2546, หน้า 9-10) กล่าวว่า "ใน ค.ศ. 1756 สिरาจ-อูดเดาะห์ได้ขึ้นเป็นนระวอบต่อจากอาลีวารตี คาน สिरาจ-อูดเดาะห์รู้สึกสงสัยและไม่พอใจต่อพฤติกรรมของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เนื่องจากการที่บริษัทได้สร้างป้อมปราการขึ้นในเบงกอลโดยไม่ได้รับอนุญาต และการที่อังกฤษให้ความช่วยเหลือต่อศัตรูทางการเมืองของพระองค์ สिरาจ-อูด-เดาะห์ได้ส่งกองทัพเข้ายึดสถานีการค้าของบริษัทที่แคสซิมบาซาร์ (Cassimbazar) และกัลกัตตา หลังจากที่ถูกกัลกัตตาถูกยึด ชาวอังกฤษจำนวน 146 คนถูกจับเป็นเชลยและถูกขังในห้องเล็ก ๆ ซึ่งส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนถึง 123 คน เนื่องจากขาดอากาศหายใจ เหตุการณ์ในครั้งนี้ถูกเรียกว่า "หลุมมรณะแห่งกัลกัตตา" (the black hole of Calcutta) แต่ในเรื่องนี้ศาสตราจารย์เคอาลีได้โต้แย้งว่า รายละเอียดของเหตุการณ์ในครั้งนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เมื่อข่าวการพ่ายแพ้ครั้งนี้ทราบไปถึงที่มัทราส ทางบริษัทได้ส่งกองกำลังภายใต้โรเบิร์ต ไคลฟ์ พร้อมกับกองทัพเรือภายใต้การนำของนายพลวัตสัน (Admiral Watson) มากอบกู้สถานการณ์ในเบงกอล ความตึงเครียดระหว่างนระวอบแห่งเบงกอลกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษส่งผลให้เกิดสงครามขึ้นใน ค.ศ. 1757 หรือเป็นที่ทราบกัน คือ สมรภูมิจาลัสซี ในสงครามครั้งนี้นระวอบสิราจ-อูดเดาะห์เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ซึ่งสาเหตุมาจากการทรยศของมिरजापूर (Mir Jafar) ที่ไคลฟ์ได้ตกลงไว้อย่างลับ ๆ ว่า จะแต่งตั้งให้เป็นนระวอบแทน สมรภูมิจาลัสซีเป็นสงครามที่มีความสำคัญสงครามหนึ่งในประวัติศาสตร์อินเดีย เพราะเป็นการปูพื้นฐานอำนาจอังกฤษในอินเดีย"

Lyall (1894) ได้กล่าวถึงผลกระทบจากชัยชนะของอังกฤษในหนังสือเรื่อง *The rise and expansion of the British dominion in India* ว่า "ชัยชนะของไคลฟ์ในครั้งนี้นำไปสู่การยึดครองเบงกอลด้วยกำลังทางทหาร ซึ่งส่งผลให้สถานภาพของอังกฤษในอินเดียเกิดความมั่นคงอย่างมากในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำคงคา ทำให้

ศูนย์บัญชาการของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษย้ายมายังกัลกัตตา และเป็นครั้งแรกที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ตั้งมั่นในดินแดนที่เป็นหัวใจของอินเดีย จนนำไปสู่ความยิ่งใหญ่ของอังกฤษในอินเดียในเวลาต่อมา”

Wolpert (1982) ได้กล่าวในหนังสือ A New History of India ว่า “ในช่วง ค.ศ. 1765-1767 โคลฟ์กลับเข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงแห่งเบงกอลอีกเป็นครั้งที่สอง และต้องการให้อำนาจของราชวงศ์โมกุลตกอยู่ในมือของอังกฤษ แต่อังกฤษยังไม่พร้อม ทั้งกำลังคนและกำลังทรัพย์ โคลฟ์จึงเพียงแต่ต้องการให้บรรดานะوابและเจ้าอินเดียทั้งหลายเป็นหุ่นเชิดของอังกฤษ เพื่อที่บริษัทจะได้กอบโกยความมั่งคั่งและขยายอำนาจได้ต่อไป จนกระทั่งอังกฤษพร้อมที่จะยึดอำนาจได้โดยเด็ดขาด ด้วยวิธีการทำให้ประชาชนอินเดียไม่รู้สึกรู้ว่าอินเดียกำลังถูกรุกรานโดยชาวต่างชาติ ซึ่งนับเป็นการเริ่มต้นเข้าสู่การต่อสู้ทางการเมืองอย่างเต็มรูปแบบ”

สาวตรี เจริญพงศ์ (2544, หน้า 201-202) กล่าวถึงสาเหตุที่อังกฤษต้องการขยายอำนาจในเบงกอลเป็นเพราะเหตุผลหลายประการประกอบกัน คือ ประการแรก เบงกอลอยู่ทางตะวันออก ซึ่งทางตะวันตกในขณะนั้นยังมีอำนาจพื้นเมืองที่แข็งแกร่งอยู่มากโดยเฉพาะพวกมาราธา รวมทั้งชายฝั่งตะวันตกยังมีโจรสลัดคอยดักปล้นสินค้าทางเรือด้วย ทางตะวันออกจึงสะดวกต่อการเป็นศูนย์กลางในการสร้างอำนาจได้ดีกว่า ประการที่สอง คือ บริเวณนี้มีเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สะดวกและสามารถเดินทางติดต่อกับส่วนต่าง ๆ ภายในอินเดียได้ง่ายกว่าภูมิภาคอื่น ประการที่ 3 คือ บริเวณนี้อุดมไปด้วยสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของยุโรป เช่น ฝ้าย ไหม น้ำตาล และดินประสิว เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดินประสิวนั้นเป็นที่ต้องการของยุโรปมากเพราะเป็นส่วนผสมสำคัญที่ใช้ทำดินปืน ในขณะที่สถานการณ์ในยุโรปประยะนั้นกำลังมีสงครามอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นจึงมีความต้องการสินค้าชนิดนี้มากขึ้นด้วย ประการที่สี่ คือ เบงกอลกระทบกระเทือนจากการสู้รบภายในของพวกมหาราชผู้ครองแคว้นต่าง ๆ น้อยกว่าบอมเบย์หรือมัทราส ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้อังกฤษให้ความสนใจในเบงกอลเป็นพิเศษ

พัฒนาการของเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมของกัลกัตตาในยุคอาณานิคม ค.ศ. 1690-1911

Sengupta (2018) ได้เขียนถึงเมืองกัลกัตตาในบทความเรื่อง *The New Fort William and the Dockyard: Constructing company's Calcutta in the late Eighteenth Century* แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองกัลกัตตาในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ผ่านการศึกษาการสร้างป้อมวิลเลียม (New Fort William) และโครงการก่อสร้างท่าเรือในเมืองกัลกัตตาในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 โดยมุ่งประเด็นสำคัญบางประการที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในตำบลพลาสซี ระยะเวลาการก่อสร้างป้อมวิลเลียมและอุต่อเรือเป็นโครงการที่สำคัญที่กำหนดพื้นที่ของเมืองในระยะแรก ซึ่งป้อมใช้เวลาานกว่าจะเสร็จสมบูรณ์โดยไม่สามารถสร้างอุต่อเรือได้ในครั้งแรก แต่ได้ทิ้งร่องรอยไว้บนพื้นที่ของเมือง และนำมาสู่กฎระเบียบด้านแรงงานรูปแบบใหม่และตั้งคำถามเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลและบริษัท และยังคงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานของบริษัทและส่วนที่เหลือของเมืองกัลกัตตา

Kumar (n.d.) กล่าวว่า ใน ค.ศ. 1758 หลังจากอังกฤษทำสงครามชนะที่ตำบลพลาสซี (Battle of Plassey) บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้เริ่มการก่อสร้าง Fort William ใหม่ในใจกลางหมู่บ้านโกวินดาปุร (Gobindapur) ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ด้านนอกป้อมปราการหรือกำแพงเมือง ดังนั้นเพื่อล้างที่ดินในบริเวณใกล้เคียง ทำให้ผู้อยู่อาศัยเดิมถูกย้ายไปยังดินแดนที่ว่างเปล่าในบริเวณใกล้เคียง ชาวหมู่บ้านโกวินดาปุร (Gobindapur) จึงได้รับการชดเชยและจัดหาที่ดินในเขตทัลตالا (Taltala)

Gupta (1987) เขียนบทความเรื่อง *British architecture in the four metropolitan cities of india - What to conserve and for whom?* เป็นบทความที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมสมัยอาณานิคมอังกฤษของอินเดีย โดยเน้นศึกษา 4 เมืองอาณานิคมหลัก คือ บอมเบย์ กัลกัตตา มัทราส และเดลี ตั้งแต่ ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา

Rajashekariah (2011) ศึกษาเรื่อง *Urbanization and its impact on heritage cities: Kolkata a case study* กล่าวถึงความเป็นเมืองและผลกระทบ

ต่อเมืองมรดกทางวัฒนธรรมของโกลกาตา โดยเน้นกระบวนการการกลายเป็นเมือง การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาของมรดกทางสถาปัตยกรรมในบริเวณจตุรัสคัลเฮาซี รวมทั้งการย้ายถิ่นของประชากรจากชนบทสู่เขตเมืองของโกลกาตาเพื่อเข้ามาหางานทำ

Datta (2012) ศึกษาเรื่อง Planning the city: Urbanization and reform in Calcutta c. 1800 - c. 1940 กล่าวถึงการวางผังเมือง การขยายตัวของเมือง และการปฏิรูปในสมัยอาณานิคม ตั้งแต่ ค.ศ. 1800-1940 โดยเน้นต้นทุนทางสังคมต่อประชากรที่พลัดถิ่นและผลกระทบต่อเมืองกัลกัตตา

Haynes and Rao (2013) ศึกษาเรื่อง Beyond the colonial city: Re-evaluating the urban history of India, ca. 1920-1970 กล่าวถึงแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในเมืองระหว่างปี 1920 ถึง 1970 โดยชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการขยายตัวของเมืองเติบโตในเมืองอาณานิคม รวมทั้งเมืองกัลกัตตา เน้นความเชื่อมโยงระหว่างประวัติศาสตร์ของเอเชียได้กับปัจจุบัน

Banerjee (2018) ได้วิเคราะห์ถึงการพัฒนาการวัฒนธรรมที่เน้นบ้านของคนยากจนในเมืองกัลกัตตาใน The parlour and the street: Elite and popular culture in nineteenth century Calcutta ว่าหลังจากการก่อตั้งระบบอาณานิคมของอังกฤษในแคว้นเบงกอล ทำให้คนยากจนที่อพยพมาจากหมู่บ้านใกล้เคียงเข้ามาเป็นชนชั้นแรงงานในเมืองกัลกัตตา และได้สร้างวัฒนธรรมแบบชนบทในเมืองขึ้นมาใหม่ โดยวิเคราะห์ผ่านตัวอย่างการแสดงที่เน้นบ้านที่หลากหลาย บานอร์จี (Banerjee) แสดงให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมของคนจนในเมืองกับชนชั้นสูงของกัลกัตตา และบรรทัดฐานทางสังคมของอังกฤษกับรากเหง้าของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมเบงกอล

Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, and Sourab (n.d.) ได้เขียนถึงวิวัฒนาการของกัลกัตตาว่า อินเดียมีประวัติศาสตร์อันยาวนานของสถาปัตยกรรมในเมืองที่เริ่มต้นจากเมืองโบราณของอารยธรรมสินธุผ่านยุคพระเวท และโมกุล (Mogul) และรูปแบบสถาปัตยกรรมใหม่มาพร้อมกับการมาถึงของอาณานิคม ซึ่งแตกต่างจากสถาปัตยกรรมอินเดียดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม การเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองกัลกัตตาได้เกิดขึ้นเมื่อระบบอาณานิคมได้เปลี่ยนแปลงหมู่บ้านเล็ก ๆ สามแห่ง

คือ สุตานาตี (Sutanati) กาลิกาทา (Kalikata) และโกวินดาปุร (Govindapur) ให้กลายเป็นศูนย์กลางของการบริหารการค้าและการพาณิชย์สำหรับกิจการของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

จากงานวิจัยข้างต้นพบว่า นักวิชาการได้พยายามศึกษาถึงประวัติศาสตร์ของเมืองกัลกัตตามากพอสมควร รวมทั้งการขยายตัวของเมืองกัลกัตตา อย่างไรก็ตามพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาเกี่ยวกับการขยายตัวของเมืองกัลกัตตาภายหลังจากอินเดียได้รับเอกราชใน ค.ศ. 1947 และผลกระทบจากการหลั่งไหลของประชากรต่างเมืองและประเทศเพื่อนบ้านเพื่อเข้ามาหางานทำในเมืองกัลกัตตา ซึ่งทำให้เกิดความแออัดและส่งผลกระทบต่อารขยายตัวของเมืองกัลกัตตาจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ รวมทั้งปัญหาการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมที่เกิดจากมลภาวะแวดล้อมของเมืองที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและมีคำถามต่องานวิจัยชิ้นนี้ว่า เมืองกัลกัตตาภายใต้การปกครองของอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของเมืองพร้อมกับการสร้างสถาปัตยกรรมภายใต้บริบททางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ก่อนที่จะย้ายศูนย์กลางไปยังเมืองเดลีใน ค.ศ. 1911 อย่างไร

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการศึกษาโดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (historical approach) โดย 1) การกำหนดหัวข้อเรื่องที่ต้องการจะศึกษา 2) การรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้อง 3) การประเมินคุณค่าของหลักฐานที่ได้มา 4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ข้อมูล 5) การเรียบเรียงและนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description) โดยข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (primary source) และเอกสารชั้นรอง (secondary source) เช่น หนังสือทั่วไปทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

ผลการวิจัย

สภาพภูมิศาสตร์ของอนุทวีปอินเดียมีความสำคัญมากในการกำหนดอารยธรรมจากภายในและภายนอกในด้านต่าง ๆ มาตั้งแต่อดีต ทั้งนี้ถ้าพิจารณาแผนที่ของอินเดีย

พบว่า มีรูปร่างคล้ายดินแดนรูปสามเหลี่ยมที่ด้านบนมีพื้นที่ติดกับแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย ส่วนอีก 2 ด้าน คือ ตอนกลางและตอนใต้ขึ้นไปในมหาสมุทรจึงทำให้ลักษณะทางกายภาพภายในอนุทวีปอินเดียแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้ โดยบริเวณตอนเหนือเป็นที่อกเขาสลับซับซ้อนและมีเทือกเขาที่สำคัญ คือ เทือกเขาหิมาลัย (Himalaya) ถัดลงมาเป็นที่ราบลุ่ม แม่น้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำสินธุ ยมุนา คงคา และพรหมบุตร ส่วนตอนกลาง คือ ตั้งแต่บริเวณเทือกเขาวินธัย (Vindhya) ซึ่งพาดขวางตอนกลางของอนุทวีปลงมา บริเวณนี้จะมีที่ราบสูงอยู่ตรงกลาง คือ ที่ราบสูงเดคข่าน (Deccan) ซึ่งเรียกตามชื่อของคาบสมุทร บริเวณสองฟากของที่ราบสูงนี้เป็นเทือกเขา คือ เทือกเขาฆาต (Ghat) ตะวันตกและตะวันออก ถัดจากแนวเทือกเขาออกไปเป็นที่ราบแคบ ๆ ชายฝั่งทะเลทั้งสองฟาก สำหรับตอนใต้ นั้นเรียกว่า เขตทมิฬ ซึ่งมีภูเขาขวางอยู่ตรงกลางแต่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบและมีแม่น้ำไหลผ่านเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอีกเขตหนึ่ง ดังนั้นจะเห็นว่าสภาพภูมิศาสตร์นับเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างสรรค์อารยธรรมอินเดีย คือ อินเดียในสมัยโบราณมีการติดต่อกับโลกภายนอกมาตลอดผ่านเส้นทางธรรมชาติ โดยช่องเขาที่สำคัญในบริเวณดินแดนตะวันตกเฉียงเหนือ เช่น ช่องเขาโบลัน (Bolan) ช่องเขาไคเบอร์ (Kiber) เป็นต้น ซึ่งเส้นทางนี้นับเป็นเส้นทางสำคัญที่ทำให้อินเดียสามารถติดต่อกับโลกภายนอก โดยเฉพาะด้านการค้าขายกับเมโสโปเตเมีย กรีก เปอร์เซีย และอารยธรรมอิสลาม อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในสมัยใหม่ คือ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นไป

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เมืองกัลกัตตา แคว้นเบงกอล อินเดีย

จากการสำรวจเส้นทางเดินเรือใหม่ของยุโรปมายังโลกตะวันออก คือ การเดินทางอ้อมแหลมกู๊ดโฮปทางตอนใต้ของทวีปแอฟริกา ซึ่งเส้นทางนี้ทำให้นักเดินเรือชาวตะวันตกสามารถเข้ามาติดต่อกับอินเดียได้ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก และต่อเนื่องไปยังชายฝั่งทะเลรอบอินเดียจนถึงทางตะวันออกในแคว้นเบงกอลที่ตั้งอยู่ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออังกฤษสามารถตั้งศูนย์กลางล้อมรอบอินเดียทางด้านชายฝั่งทะเลได้ทั้ง 3 ด้าน คือทางตะวันตก ใต้ และตะวันออก ศูนย์กลางทั้งสามแห่งนี้ถ้าเรียงตามลำดับเวลาของการสร้างอำนาจของอังกฤษแล้ว คือ ทางใต้ใน ค.ศ. 1640 อังกฤษได้มัทราส (Madras) โดยการขอเช่าพื้นที่เพื่อสร้างป้อมเซนต์จอร์จ (Fort St.

George) ทางตะวันตกใน ค.ศ. 1642 ได้บอมเบย์ (Bombay) จากการทำความตกลงกับมหาราชา โดยการที่อังกฤษได้มาด้วยสินสมรสระหว่างพระเจ้าชาลส์ที่ 2 และเจ้าหญิงแห่งโปรตุเกส และตะวันออกใน ค.ศ. 1690 ได้เบงกอล (Bengal) โดยอังกฤษได้สร้างป้อมวิลเลียม (Fort St. William) และต่อมาได้ขยายตัวเป็นเมืองกัลกัตตา (Calcutta) (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2544, หน้า 6-8, 198)

ทั้งนี้ สามารถแบ่งระยะเวลาการขยายตัวของเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมในเมืองกัลกัตตาออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

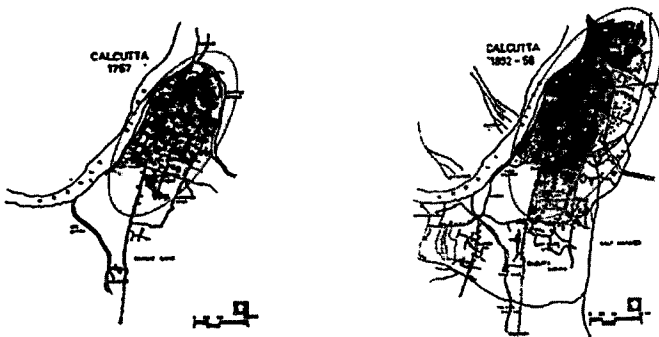
1) การขยายตัวของเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมในเมืองกัลกัตตาระหว่าง ค.ศ. 1690-1858

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 นโยบายของบริษัทอังกฤษในอินเดียได้เปลี่ยนไปจากบริษัทที่ดำเนินการค้าโดยสันติวิธีเป็นบริษัทที่ต้องการอำนาจมากขึ้นและพยายามสร้างฐานะของตนเองด้วยการแสวงหาดินแดน โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดความวุ่นวายทางการเมืองในอินเดีย สงครามอันยาวนานระหว่างอาณาจักรโมกุลกับมาราธา และรัฐต่าง ๆ ในเดคข่าน (Deccan) การที่พวกมาราธาเข้าปล้นเมืองสุรัตใน ค.ศ. 1664 และ 1670 ความอ่อนแอในการปกครองของข้าหลวงโมกุลในเบงกอล การรบกวนการค้าของพวกโจรสลัดมัลลาบาร์ และความจำเป็นในการป้องกันนั้นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางนโยบายของบริษัทอังกฤษโดยการสถาปนาอำนาจทางการเมืองและการทหาร และให้ทหารรายได้จำนวนมหาศาลเพื่อรักษาอำนาจของอังกฤษไว้ ซึ่งการดำเนินนโยบายใหม่มีส่วนทำให้บริษัทอังกฤษเกิดความขัดแย้งและปะทะกับอาณาจักรโมกุล บริษัทอังกฤษไม่พอใจที่ยังคงถูกเรียกเก็บภาษีจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่มองว่าการค้าของบริษัทอังกฤษรุ่งเรืองขึ้นอย่างมาก ดังนั้นบริษัทอังกฤษจึงตัดสินใจปกป้องผลประโยชน์ของตนเองโดยการใช้กำลัง ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อกองทัพโมกุลโจมตีสถานการค้าของบริษัทอังกฤษที่สุกาลีใน ค.ศ. 1686 ส่วนทางฝ่ายบริษัทอังกฤษตอบโต้โดยการโจมตีฐานที่มั่นของกองทัพโมกุลที่บาลาซอร์ (Balazor) ชาอิสตา คาน (Shaista Khan) ซึ่งเป็นอุปราชของราชสำนักโมกุลประจำเบงกอลตอบโต้ด้วยการขับไล่พ่อค้าและพนักงานของบริษัทอังกฤษออกจากเมืองสุกาลีเมื่อบริษัทอังกฤษพบว่าไม่สามารถต่อสู้กับอาณาจักรโมกุลได้จึงส่งทูตไปขอพระราชทานอภัยโทษจากจักรพรรดิออรังเซบใน ค.ศ. 1690 พระองค์ทรงอภัยโทษและอนุญาตให้

บริษัทอังกฤษได้รับสิทธิทางการค้าเช่นในอดีตต่อไป โดยที่ทางบริษัทอังกฤษต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามและให้สัญญาถึงความประพฤติที่ดีและไม่สร้างปัญหาในอนาคต ดังนั้นสงครามครั้งแรกระหว่างบริษัทอังกฤษกับรัฐพื้นเมืองในอินเดียคืออาณาจักรโมกุล จึงจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของบริษัทอังกฤษ หลังจากที่ความขัดแย้งระหว่างบริษัทอังกฤษกับอาณาจักรโมกุลยุติลง ทางบริษัทอังกฤษได้รับอนุญาตให้ตั้งสถานีการค้าขึ้นที่เมืองสุตานาตี (Sutanati) ใน ค.ศ. 1690 และต่อมาใน ค.ศ. 1698 ทางบริษัทอังกฤษได้รับพระราชทานตำแหน่งซามินดารี (Zamindari) ให้เป็นผู้เก็บภาษีรายได้ของหมู่บ้านสุตานาตี กาลิกาดา และโกวินดาปุร ด้วยการจ่ายเงินให้ 1,200 รูปี ต่อมาดินแดนบริเวณนี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นเมืองใหม่มีชื่อว่า “กัลกัตตา” (Calcutta) ใน ค.ศ. 1760 และสร้างป้อมปราการของบริษัทอังกฤษ โดยมีชื่อว่า “ป้อมวิลเลียม” (Fort William) เพื่อเป็นเกราะดีแก่กษัตริย์วิลเลียมที่ 3 แห่งอังกฤษ ประชาชนและคณะกรรมการของบริษัทอังกฤษในอินเดียได้เข้ามาประจำอยู่ที่ป้อมวิลเลียม ส่งผลให้บริเวณนั้นกลายเป็นแขวงอิสระ (independent presidency) (Majmuda, Raychaudhuri & Datta, 1963, p. 640 อ้างถึงใน เอกรัฐ ชากีรี, 2546, หน้า 53) คือ บริษัทอังกฤษมีอำนาจเหนือพลเมืองชาวอังกฤษตามกฎหมายอังกฤษและกฎบัตร ส่วนอำนาจของบริษัทต่อพลเมืองชาวอินเดียนั้นมาจากการที่บริษัทได้รับตำแหน่งเป็นซามินดารี

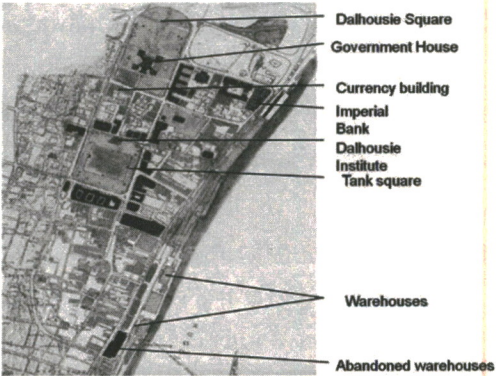
ดังนั้นเมืองมัทราส เมืองบอมเบย์ และเมืองกัลกัตตาจึงกลายเป็นเมืองในเขตปกครองของอังกฤษ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของสถานีการค้า และฐานอำนาจสำคัญของอังกฤษในอินเดีย โดยที่เมืองมัทราสเป็นฐานที่มั่นสำคัญบนชายฝั่งโคโรแมนเดล เมืองบอมเบย์ทางด้านชายฝั่งทะเลตะวันตก และเมืองกัลกัตตาทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก หัวหน้าของเมืองทั้งสามเรียกว่า “ข้าหลวง” (president) ซึ่งรับคำสั่งและนโยบายจากคณะกรรมการบริหารของบริษัทอังกฤษที่ลอนดอน เมืองทั้งสามเป็นฐานที่มั่นสำคัญเนื่องจากมีทางออกสู่ทะเลได้สะดวกซึ่งเป็นการง่ายต่อการเสริมกำลัง เพราะกำลังที่สำคัญที่สุดของอังกฤษในสมัยนั้น คือ กองทัพเรือ ทางบริษัทอังกฤษตระหนักถึงความสำคัญของฐานที่มั่นที่ใกล้ทะเลนับตั้งแต่ที่ขัดแย้งกับอาณาจักรโมกุล และถูกขับไล่ออกจากเมืองซุกลี ดังนั้นเมื่ออังกฤษได้รับอนุญาตให้กลับเข้ามาทำการค้าและตั้งสถานีการค้าขึ้นอีกครั้งในเบงกอล จึงเลือกที่จะตั้งสถานีการค้าขึ้นที่เมืองกัลกัตตาซึ่งเป็นทีที่ปลอดภัยและออกสู่ทะเลได้สะดวก (Mill, 1990, p. 60 อ้างถึงใน เอกรัฐ ชากีรี, 2546, หน้า 54)

บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษซื้อหมู่บ้านที่อยู่ติดกับโรงงานและสถานีการค้าของบริษัท จากนั้นเมื่อรวมเอาหมู่บ้านและสถานีการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเมืองกัลกัตตาก็ค่อย ๆ ขยายตัวมากขึ้น (Newman W., 1875, p. 4) การขยายตัวของเมืองเริ่มต้นจากบริเวณทางเหนือ ขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำฮุกลี (ภาพที่ 1) โดยในระยะแรกเป็นไปเพื่อป้องกันความปลอดภัยให้กับสถานีการค้าของอังกฤษ ความเปลี่ยนแปลงสำคัญเกิดขึ้นเมื่อบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษทำสงครามกับนระวาชิราชอดเดาละฮ์ในสงครามที่ตำบลพลาสซี แล้วได้รับชัยชนะในปี ค.ศ. 1757 ส่งผลให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมีอำนาจเหนือเบงกอลและเมืองกัลกัตตาได้รับการปรับปรุงโดยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครองของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.) โดยรัฐบาลอังกฤษประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองอินเดียฉบับแรกใน ค.ศ. 1773 ให้สภการบริหารที่กัลกัตตามีอำนาจด้านการสงครามเหนือสภาที่บอมเบย์และมัทราส ต่อมารัฐบาลอังกฤษประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองอินเดียฉบับแรก ค.ศ. 1784 โดยพระราชบัญญัตินี้ให้รัฐบาลอังกฤษและบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมีอำนาจการปกครองร่วมกัน มีข้าหลวงใหญ่ประจำที่กัลกัตตา พระราชบัญญัติปกครองอินเดียทั้งสองฉบับ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทของรัฐบาลอังกฤษในอินเดียแล้วนั้น ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองกัลกัตตาในฐานะศูนย์กลางอำนาจของอังกฤษอีกด้วย

ภาพที่ 1 การขยายตัวของเมืองกัลกัตตาใน ค.ศ. 1757 (ซ้าย) และใน ค.ศ. 1852-1856 (ขวา)
ที่มา: (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.)

ต่อมาในช่วง ค.ศ. 1852-1856 บริเวณจัตุรัสดัลเฮาสี (ภาพที่ 2) ได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการปกครองของเมืองกัลกัตตา ทำให้ตัวเมืองขยายตัวลงมาทางตอนใต้มากขึ้น โดยกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในตอนใต้ของเมืองเป็นชาวอังกฤษ และกลุ่มนักธุรกิจที่มีฐานะ (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.) เนื่องจากแต่เดิมบริเวณเมืองกัลกัตตานั้นไม่มีกลุ่มชนอื่นตั้งถิ่นฐานอยู่มากนัก จึงกล่าวได้ว่าการเติบโตของเมืองเกิดจากการที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเข้ามาพัฒนาที่ดินว่างเปล่า ลักษณะสถาปัตยกรรมในเมืองกัลกัตตาจึงได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตกมากกว่าศิลปะพื้นเมืองของอินเดีย

ภาพที่ 2 อาคารและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในบริเวณจัตุรัสดัลเฮาสี
ที่มา: (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.)

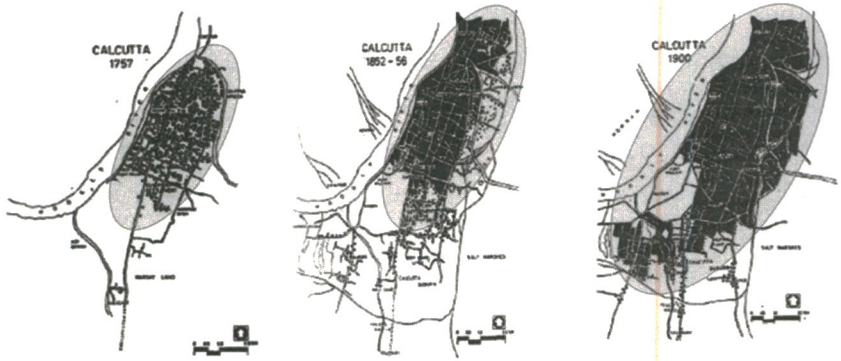
จนกระทั่งการเกิดกบฏซีปอย² ค.ศ. 1857-1858 สถานะของอังกฤษในอินเดียได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างสิ้นเชิง บริษัทอินเดียตะวันออกที่เคยมีอิทธิพลอยู่ในอินเดียต้องถูกปิดกิจการลง และอินเดียถูกปกครองโดยรัฐบาลอังกฤษโดยตรงในฐานะเจ้าอาณานิคม โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองกัลกัตตา แคว้นเบงกอล ซึ่งการขยายอำนาจ

² “กบฏซีปอย” ที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1857-1858 คือ กลุ่มทหารพื้นเมืองหรือทหารซีปอย ที่เล็งเห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันของการปฏิบัติตนระหว่างทหารอังกฤษกับทหารพื้นเมือง จึงกลายเป็นหนึ่งในชนวนเหตุให้เกิดการต่อต้าน รวมไปถึงปัญหาทั้งด้านความขัดแย้งทางการเมืองอันเกิดจากนโยบายแทรกแซงอำนาจของอังกฤษภายในรัฐมหาราชาต่าง ๆ ได้กระทบต่อเนื้อมายังข้าราชการประชาชนที่บางกลุ่มต้องเสียผลประโยชน์ของตนเองอย่างมหาศาล กลายเป็นปัญหาเศรษฐกิจที่เรื้อรังลุกลามไปถึงมุมมองทางด้านสังคมและศิลปวัฒนธรรมมาก (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2545, หน้า 173-174)

และรูปแบบการปกครองแบบใหม่ ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมในเมืองกัลกัตตาเป็นสิ่งที่เห็นความเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน

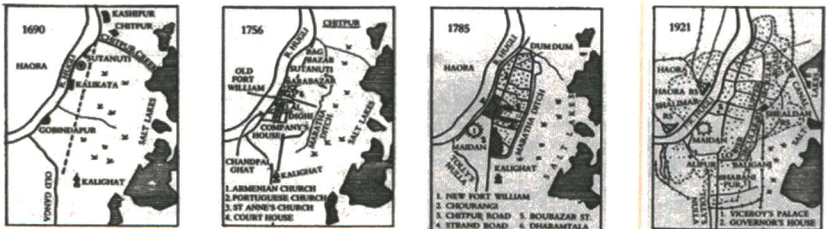
2) การขยายตัวของเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมในเมืองกัลกัตตาระหว่าง ค.ศ. 1858-1911

การเกิดเหตุการณ์กบฏซีปอย ค.ศ. 1857-1858 ส่งผลให้อังกฤษได้ก้าวขึ้นมาเป็นเจ้าอาณานิคมของอินเดีย ซึ่งปกครองโดยผ่านรัฐบาลอังกฤษโดยตรง มีใช้บริษัทอินเดียตะวันออกเช่นที่ผ่านมา ทำให้รัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องสร้างเมืองที่เป็นศูนย์กลางของอำนาจอังกฤษในอินเดีย ซึ่งก่อนหน้านี้เกิดกบฏซีปอยอิทธิพลของอังกฤษส่วนใหญ่ก็ล้วนแต่อยู่ในแคว้นเบงกอล ดังนั้นอังกฤษจึงใช้เมืองกัลกัตตาเป็นเมืองหลวงของอินเดีย ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ และพัฒนาเมืองเพื่อรองรับการเป็นศูนย์กลางอำนาจในด้านต่าง ๆ ที่จะต้องกระจายสู่พื้นที่และเมืองต่าง ๆ ต่อไป ในจุดนี้อาจกล่าวได้ว่าอังกฤษคือผู้ที่สร้างเมืองกัลกัตตาขึ้นมา เพราะได้เปลี่ยนดินแดนพื้นที่ว่างเปล่าให้กลายเป็นเมืองใหญ่ เป็นศูนย์กลางทั้งการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ รวมไปถึงการศึกษาและวัฒนธรรมด้วย สิ่งที่เห็นเด่นชัดที่สุด คือ การวางผังเมืองและการเกิดขึ้นของอาคารสถานที่ต่าง ๆ ภายในเมืองกัลกัตตา ล้วนแต่ได้รับรูปแบบศิลปะเลียนแบบมาจากอังกฤษแทบทั้งหมด ซึ่งก็เพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ ดังภาพที่ 3 แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองกัลกัตตา จะพบว่า เมืองกัลกัตตาถูกขยายเมืองไปทางตะวันออกและทางใต้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากทางฝั่งตะวันตกนั้นติดกับแม่น้ำฮุกลี (Hugli) ซึ่งอาคารและสิ่งปลูกสร้างส่วนใหญ่ก็นักปลูกสร้างติดกับแม่น้ำ เพราะสะดวกและง่ายต่อการสัญจรทางน้ำ ก่อนจะขยายเมืองเข้าไปในดินแดนภายใน

ภาพที่ 3 พัฒนาการการขยายเมืองกัลกัตตาไปทางตะวันออกและทางใต้ระหว่าง ค.ศ. 1757-1900
ที่มา: (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.)

ต่อมาใน ค.ศ. 1921 เมืองกัลกัตตาได้มีการขยายเมืองข้ามไปทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำฮูกลีมากขึ้น หลังจากขยายเมืองไปทางตะวันออกและทางใต้เต็มพื้นที่แล้ว แต่สถานที่และอาคารสำคัญ ๆ ยังคงอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำฮูกลี และอยู่ติดกับริมน้ำเป็นส่วนใหญ่ (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 พัฒนาการการขยายตัวของเมืองกัลกัตตาตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1921
ที่มา: (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.)

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่อังกฤษจะเข้ามาปกครองและยึดเมืองกัลกัตตาเป็นเมืองหลวงของอังกฤษในอินเดีย นั้น บริเวณแคว้นเบงกอลมีการพัฒนาการในการก่อสร้างเรื่อยมาโดยพัฒนาจากดินเผาจนกระทั่งถึงก่อสร้างด้วยอิฐ ซึ่งเป็นศิลปะแบบอินเดียโบราณที่ผสมผสานความเป็นมุสลิมและฮินดูเข้าไปด้วย โดยมีสถาปัตยกรรมพื้นเมืองของเบงกอลที่มีรูปแบบเป็นบ้านชั้นเดียวและมีระเบียงกว้าง ใช้วัสดุในการสร้างจากไม้

หรือไม้ไผ่ และใช้กระเบื้องดินแดงหรือฟาง (คนท้องถิ่นเรียกว่า คาร์ (khar)) มาคลุมหลังคา นิยมตกแต่งด้วยอิฐดินเผาแกะสลัก แต่เมื่อชาติตะวันตกเข้ามายังแคว้นเบงกอล เมืองกัลกัตตา ได้มีจุดประสงค์ของการสร้างสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในเมืองกัลกัตตา ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นอาคารใช้งานในเรื่องต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น ศาล ไปรษณีย์ โรงเรียน เป็นต้น แต่รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เด่นชัดนั้นกลับไม่ใช่ศิลปะแบบอินเดียโบราณ อังกฤษเลือกที่จะสร้างสิ่งปลูกสร้างโดยเลียนแบบรูปแบบศิลปะแบบตะวันตก เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงสถานะทางสังคม และอำนาจทางการเมืองของตนเองในพื้นที่แห่งนี้หรือภูมิภาคนี้

ดังนั้นการที่อังกฤษถือว่าตนคือผู้สืบทอดอำนาจต่อจากจักรวรรดิโมกุลในอินเดีย จึงจำเป็นต้องสร้างสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในดินแดนอินเดียด้วยเช่นกัน เพียงแต่ว่าอำนาจที่อังกฤษได้ครอบครองนั้นยาวนานกว่าชาติอื่น ๆ ที่ได้เข้าครอบครองอินเดีย และยังเมืองกัลกัตตากลายเป็นเมืองหลวงที่ถูกปกครองยาวนานราว 130 ปี³ แทบเรียกได้ว่าอังกฤษได้เปลี่ยนเมืองกัลกัตตาให้เป็นเมืองที่มีโครงสร้างอาคารการใช้งานตามแบบศิลปะตะวันตกมากที่สุด และเห็นเด่นชัดมากที่สุดเมืองหนึ่งจนถึงปัจจุบัน (Afzal, F., 2018)

สถาปัตยกรรมบางแห่งจะกล่าวถึงต่อไปนี้อาจไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในช่วงหลังตกเป็นอาณานิคมเสียทีเดียว แต่ในที่นี้หมายรวมถึงอาคารที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานหรือการปรับปรุงรูปแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานของรูปแบบการปกครองในฐานะอาณานิคมของอังกฤษ และเป็นอาคารที่แสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคมที่ได้รับอิทธิพลจากอังกฤษได้ชัดเจนที่สุด ดังต่อไปนี้

1) จัตุรัสดัลเฮาสี (Dalhousie Square) เป็นเสมือนศูนย์กลางของกลุ่มอาคารสิ่งปลูกสร้างแบบตะวันตกไว้นั้นทีเดียว โดยมี Tank Square เป็นเสมือนใจกลางสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง คมนาคม การสื่อสาร เป็นต้น

2) ที่ทำการไปรษณีย์ทั่วไป (The post office) ส่วนหนึ่งของอาคารเคยเป็นที่ตั้งของป้อมปราการเก่าแห่งกัลกัตตา สร้างขึ้นโดย Walter B. Granville สถาปนิกของรัฐบาลอังกฤษในอินเดีย สร้างขึ้นใน ค.ศ. 1864 แต่ก่อสร้างแล้วเสร็จใน ค.ศ. 1868

³ เริ่มนับตั้งแต่อังกฤษได้เข้ามาปกครองเมืองกัลกัตตาเป็นศูนย์กลางการปกครอง ค.ศ. 1773 ซึ่งปกครองโดยบริษัทอินเดียตะวันออก ก่อนเปลี่ยนไปสู่การปกครองโดยรัฐบาลอังกฤษโดยตรงในช่วงหลังปี ค.ศ. 1858 และย้ายเมืองหลวงจากกัลกัตตาไปเดลีเมื่อ ค.ศ. 1911

จึงเปิดให้ได้ใช้งานอาคารไปรษณีย์แห่งนี้ ซึ่งสะท้อนถึงศิลปะแบบตะวันตกที่เป็นศิลปะแบบอาณานิคม ดังเห็นได้จากยอดโดมที่เป็นศิลปะเรอเนซองส์ (Renaissance) (Newman, W., 1875) ที่จะเน้นความมีสมมาตร (symmetry) ความได้สัดส่วน (proportion) การใช้รูปทรงเรขาคณิต (geometry) การวางโครงสร้างอย่างมีแบบแผน ทั้งเสา (column) หรือคานรับเสา และการใช้ซุ้มโค้งครึ่งวงกลม (arch) เพดานโค้ง (vault) หลังคาโดม (dome) และมุข (niche) ซึ่งลักษณะต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมในยุคเรอเนซองส์จะเข้ามาแทนที่สถาปัตยกรรมแบบโกธิคที่มีลักษณะโปร่งบาง อ่อนช้อย ผนังเปิดกว้าง มีส่วนสูงเด่นเป็นพิเศษ และมีโครงสร้างหลังคาเป็นโค้งแหลม

3) ธนาคารแห่งแคว้นเบงกอล (Bank of Bengal) เป็นอาคารที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอิตาลีสั่งสร้างขึ้นโดยบริษัทรับเหมาก่อสร้าง Mackintosh, Burn & Co. โดยตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของจัตุรัส Dalhousie

4) สำนักงานรถไฟฝั่งตะวันออก (The Building of the Eastern Railway) เป็นอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอิตาลีสัจเจน ซึ่งตั้งอยู่ใน Fairlie Place ที่ถูกระบุว่าได้รับอิทธิพลในการสร้างโดยตรงมาจากราชวัง The Farnese Palace ที่กรุงโรม (Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab, n.d.)

5) ศาลสูง (The New Hight Court) เป็นหนึ่งในอาคารที่สะท้อนสถาปัตยกรรมสไตล์โคโลเนียล (Colonial architecture) ได้ชัดเจนมากที่สุด ผู้ออกแบบ คือ Walter Granville โดยออกแบบโครงสร้างแบบนี้โอโกธิค (neo-gothic) สร้างขึ้นใน ค.ศ. 1864-1872 โดยออกแบบให้หอคอยด้านหน้าเป็นสีแดงสด มีหน้าต่างทรงโค้งมน ศาลสูงถือเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจสูงสุด แสดงถึงความยุติธรรมในรูปแบบที่ยิ่งใหญ่และสง่างาม (Chakraborty, 2018)

6) สำนักงานออกแบบและแลกเปลี่ยนเงินตราของรัฐบาล (The Currency Office) เป็นอาคารสำหรับใช้แลกเปลี่ยนสกุลเงินของเมืองกัลกัตตา สร้างขึ้นใน ค.ศ. 1833 ด้วยสไตล์อิตาเลียน อาคารที่สวยงามแห่งนี้เคยเป็นที่รู้จักในนาม Agra Bank และเป็นสำนักงานออกแบบและแลกเปลี่ยนเงินตราของรัฐบาลในภายหลัง ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ตั้งของธนาคารกลางอินเดียจนถึง ค.ศ. 1937 สร้างโดย Lord William Bentinck ข้าหลวงอังกฤษในอินเดียเป็นอาคาร 3 ชั้น ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจัตุรัสดัลเฮาสี มีประตูเหล็กดัดขนาดใหญ่ ซุ้มอิฐขนาดใหญ่ และหน้าต่างสไตล์เวนิส มีการออกแบบอย่างประณีต

7) อาคารสำนักงานของบริษัทอินเดียนเดียนเดอะไวท์ (The Writer's Building) ถูกสร้างขึ้นในสมัยยุคที่เมืองกัลกัตตายังคงถูกปกครองโดยบริษัทอินเดียนเดียนเดอะไวท์ ค.ศ. 1776 ซึ่งถือเป็นหนึ่งในอาคารหลังแรก ๆ ที่ชาวอังกฤษได้สร้างอาคารที่มีศิลปะแบบตะวันตก เช่นนี้ อาคารแห่งนี้มีการเสริมและเติมแต่งมาหลายครั้ง เช่น การต่อขยายออกไปในช่วงตึกเฉลียงยาวบนพื้นชั้นหนึ่ง หรือการเสริมบันไดเหล็กต่อท้ายอาคารขึ้นไปชั้นสอง รวมไปถึงรูปปั้นเทพธิดากรีกที่ถูกเพิ่มเติมเข้าไปในอาคารด้วย ซึ่งจะเห็นว่า สิ่งที่เพิ่มเติมเข้าไปนั้นล้วนแล้วแต่เป็นรูปแบบศิลปะแบบตะวันตกทั้งสิ้น The Writers Building เดิมถูกสร้างขึ้นเป็นอาคารทำงานของเสมียนบริษัทอินเดียนเดียนเดอะไวท์จนกระทั่งบริษัทถูกยกเลิก อาคารแห่งนี้จึงถูกเปลี่ยนมาเป็นสำนักงานเลขาธิการของรัฐเบงกอลตะวันตกในที่สุด ซึ่งอยู่บริเวณจัตุรัสสตัลเฮาส์ ศูนย์กลางอำนาจการปกครองของรัฐบาลอังกฤษในอินเดีย

8) อาคารอนุสรณ์พระราชินีวิกตอเรีย (The Victoria Memorial Hall) เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระราชินีวิกตอเรียที่สิ้นพระชนม์เมื่อ ค.ศ. 1901 เป็นอาคารที่รุ่มรา สร้างขึ้นโดยใช้หินอ่อนทั้งหลัง ใช้เวลาสร้างถึงนาน 15 ปี คือตั้งแต่ ค.ศ. 1906-1921 มีความสูงถึง 184 ฟุต (56 เมตร) ออกแบบโดย William Emerson มีการออกแบบอย่างผสมผสานด้วยหลังคาทรงหัวหอมพร้อมกับรูปแกะสลักถือได้ว่าเป็นอนุสาวรีย์ที่ได้รับอิทธิพลที่หลากหลายทั้งสถาปัตยกรรมโมกุล เวนิส และอิสลาม ซึ่งหากมองแล้วจะพบว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับทัชมาฮาลที่เคยถูกสร้างในสมัยจักรวรรดิโมกุล ด้วยอนุสรณ์วิกตอเรียได้รับการขนานนามว่าเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงพลังที่สุดของจักรวรรดิอังกฤษทั่วโลกแข่งกับทัชมาฮาลที่ยิ่งใหญ่ และเป็นหนึ่งในเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจ 300 ปีของการปรากฏตัวและศักยภาพของอังกฤษในอินเดียด้วย

ภาพที่ 5 Bank of Bengal

(ที่มา: <https://picclick.co.uk/Bank-of-Bengal-Calcutta-Vintage-Postcard>)

ภาพที่ 6 The New High Court
(ที่มา: W. Newman, 1875, p. 90)

ภาพที่ 7 The Victoria Memorial Hall
(ที่มา: <https://picclick.co.uk>)

อภิปรายผล

การขยายตัวของเมืองกัลกัตตาเริ่มต้นจากบริเวณทางเหนือ ขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำฮุกลี โดยในระยะแรกเป็นไปเพื่อป้องกันความปลอดภัยให้กับสถานีการค้าของอังกฤษ จนกระทั่งการได้รับชัยชนะในสงครามที่ตำบลพลาสซี ค.ศ. 1757 ซึ่งส่งผลให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมีอำนาจเหนือเบงกอล ทำให้เมืองกัลกัตตาได้รับการปรับปรุงโดยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครองของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมากขึ้นตั้งนั้นถ้านับตั้งแต่ ค.ศ. 1690 ที่อังกฤษได้เข้ามาขอตั้งสถานีการค้าและสร้างป้อมปราการใช้ชื่อว่าป้อมวิลเลียม (Fort William) และต่อมาได้ขยายตัวเป็นเมืองกัลกัตตา (Calcutta) โดยเริ่มต้นจากบริเวณทางเหนือขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำฮุกลีลงมาทางตอนใต้ โดยบริเวณจัตุรัสดัลเฮาสี (The Dalhousie Square) ได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการปกครองของเมืองกัลกัตตา อันก่อให้เกิดการสร้าง

งานสถาปัตยกรรมขึ้นเพื่อรองรับงานในโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะทางด้านการทหารและเศรษฐกิจ โดยกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในตอนใต้ของเมืองเป็นชาวอังกฤษ และกลุ่มนักธุรกิจที่มีฐานะ ส่งผลให้ลักษณะสถาปัตยกรรมในเมืองกัลกัตตาจึงได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตกมากกว่าศิลปะพื้นเมืองของอินเดีย

จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์กบฏซีปอย ค.ศ. 1857-1858 ที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของอินเดีย เพราะรัฐบาลที่ลอนดอนได้เข้ามาปกครองอินเดียในฐานะอาณานิคมโดยตรง ส่งผลให้การขยายตัวเมืองและการสร้างสถาปัตยกรรมภายในเมืองกัลกัตตา หลัง ค.ศ. 1857 มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงรูปแบบการใช้งานแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการปกครองในฐานะอาณานิคมโดยตรงทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของอังกฤษ และเป็นอาคารที่แสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคมที่ได้รับอิทธิพลจากอังกฤษได้ชัดเจนที่สุด

โดยสรุปกัลกัตตาเป็นเมืองที่ถือว่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษมานานถึง 221 ปี หากนับตั้งแต่ ค.ศ. 1690-1911 ที่อังกฤษเข้ามาสร้างเมืองกัลกัตตาจนกระทั่งย้ายเมืองหลวงไปเดลี แต่ในช่วงที่เห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดของกัลกัตตา คือ ยุคอาณานิคม ระหว่าง ค.ศ. 1858-1911 จะพบว่า เมืองกัลกัตตาช่วงนี้ได้มีการขยายเมืองออกไปกว้างมากขึ้นเพื่อรองรับการเป็นเมืองหลวงและศูนย์กลางอำนาจของอังกฤษมากที่สุด เมืองกัลกัตตาได้ขยายออกไปทางฝั่งตะวันออกและทางใต้ของเมืองจนเต็มดินแดน และสิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นภายในเมืองนี้ล้วนแล้วแต่เป็นศิลปะแบบตะวันตก เหตุที่อังกฤษจำเป็นต้องสร้างสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในเมืองกัลกัตตาให้มีรูปแบบศิลปะแบบตะวันตกนั้น ได้มีการวิเคราะห์ไว้หลายด้าน อาทิ เพื่อพัฒนาเมืองให้กลายเป็นเมืองที่ทันสมัย เพื่อสะดวกแก่การใช้งานของอังกฤษ เป็นต้น แต่เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งที่ชอบเร้นอยู่ภายในอิฐปูนก่อรูปร่างขึ้นมาตามแบบตะวันตกนั้นพบว่า นี่คือ “อำนาจ” ที่เป็นสัญลักษณ์ที่อังกฤษเลือกจะแสดงออกในดินแดนแห่งนี้ และประกาศถึงความเป็นจักรวรรดิอังกฤษให้ผู้คนได้เห็นหรือยอมรับ จึงไม่แปลกที่กัลกัตตาจะมีความเป็นตะวันตกมากที่สุดในบรรดาหลายเมืองในอินเดีย เพราะนี่คือเมืองหลวงของอังกฤษในอินเดียในช่วง ค.ศ. 1690-1911 นั่นเอง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. กัลกัตตาเป็นเมืองที่มีการเข้ามาของมหาอำนาจตะวันตกหลายชาติ เช่น โปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส จึงควรมีการศึกษาในประเด็นของการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบสถาปัตยกรรม ภายใต้บริบทการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมภายใต้สมัยอาณานิคมของชาติตะวันตกเหล่านั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. กัลกัตตาเป็นเมืองที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีแรงงานอพยพจากต่างเมืองและประเทศเพื่อนบ้าน เช่น บังกลาเทศ เนปาล เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน จึงควรศึกษาแนวคิดการขยายตัวของเมืองควบคู่กับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์อินเดีย และประวัติศาสตร์เอเชียใต้ในอีกแง่มุมหนึ่ง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

ควรมีการต่อยอดองค์ความรู้ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ด้านการทูต โดยมุ่งวิจัยความร่วมมือในด้านการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม โดยผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอาณานิคมในเมืองกัลกัตตาโดยเน้นความสัมพันธ์ด้านประวัติศาสตร์ระหว่างอินเดียและประเทศไทย โดยเฉพาะในประเด็นการย้อนรอยตามเสด็จของรัชกาลที่ 5 ประพาสอินเดีย ซึ่งนับเป็นการเดินทางครั้งสำคัญของพระองค์ที่นำพาสยามในขณะนั้นเข้าสู่ยุคใหม่

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมสมัยอาณานิคมในเมืองกัลกัตตา อินเดีย ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 มหาวิทยาลัยบูรพา

รายการอ้างอิง

- สาวิตรี เจริญพงศ์. (2544). *ภารตารยะ อารยธรรมอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงหลังได้รับเอกราช*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกรัฐ ชากีร์. (2546). *การขยายอำนาจของอังกฤษในอินเดียในช่วงปี ค.ศ. 1766-1857 และผลกระทบต่ออำนาจการเมืองการปกครองของมุสลิม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาอิสลามศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- Afzal, F. (2018). *British colonial architecture in Bengal*. Retrieved from <https://medium.com/@farhatafzal91/british-colonial-architecture-in-bengal-da8ff7f84dfc>
- Ali, K. (1965). *A new history of Indo-Pakistan part 2-3*. Dacca: The Imperial Press.
- Amit Kumar Sinha, Ankit Jain, Saurabh Khan, & Sourab. (n.d.) *Evolution of Calcutta (Kolkata)*. Retrieved from <https://www.archinomy.com/case-studies/evolution-of-calcutta-kolkata/>
- Banerjee, S. (2018). *The parlour and the street: Elite and popular culture in nineteenth-century Calcutta*. Bengal: Seagull Books.
- Chakraborty, M. (2018). *Exploring Kolkata's colonial architecture*. Retrieved from <https://worldfootprints.com/exploring-kolkatas-colonial-architecture/>
- Datta, P. (2012). *Planning the city: Urbanization and reform in Calcutta c.1800-c.1940*. New Delhi: Tulika Books.
- Gupta, N. (1987). *British architecture in the four metropolitan cities of India - What to conserve and for whom?* Retrieved from <http://international.icomos.org/publications/wash8>

- Haynes, D. E. & Rao, N. (2013). Beyond the colonial city: Re-evaluating the urban history of India. *Journal of South Asia Studies*, 36(3), 317-335.
- Kumar, A. (n.d.) *Taltala: A locality in Calcutta*. Retrieved from https://www.academia.edu/11424479/TALTALA_a_locality_in_Calcutta_by_Prof._Aloke_Kumar
- Lyall, A. C. (1894). *The rise and expansion of the British dominion in India*. (3rd ed). London: Murray.
- Newman, W. (1875). *Hand-book to calcutta: Historical and descriptive calcutta: Dalhousie square*. Retrieved from <https://books.google.co.th/books?id=kOc2AQAAAJ&printsec=frontcover&hl=th#v=onepage&q&f=false>
- Rajashekariah, K. (2011). *Urbanization and its impact on heritage cities: Kolkata a case study*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/266742130_
- Sengupta, K. M. (2018). Community and neighborhood in a colonial city: Calcutta's Para. *Sage Journals*, 38(1), 40-56. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0262728017725633>
- Wolpert, S. (1982). *A new history of India*. Oxford: University Press.